

۱۴/۶۶۴۸

دستور دوتار کتولی

دفتر اول

سید احمد حسین



انشارات آردن

سرشناسه	:	حسینی، سیداحمد، ۱۳۴۹
عنوان و نام پدیدآور	:	دستور دوتار کتولی / مؤلف: سید احمد حسینی
مشخصات نشر	:	تهران، آرون، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری	:	۷۸ ص.
شابک	:	۱ - ۳۸۹ - ۲۳۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه ص ۸۰.
موضوع	:	موسیقی محلی ایرانی - کتول
موضوع	:	Folk Music - Iran - Katul
رده‌بندی کنگره	:	۱۳۹۵ د ۵ ح ۱۸۲ / M
رده‌بندی دیویی	:	۷۸۹/۹۲۱۳۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۲۷۱۱۹۴



انتشارات آرون

دستور دوتار کتولی

مؤلف: سیداحمد حسینی

ناشر: انتشارات آرون

چاپ اول: ۱۳۹۵

تیراژ: ۱۲۰۰ نسخه

۲۵۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۲۷	درباره‌ی پژوهشگر	۹	- ریز اشاره‌ی ترکیبی	۲۷
۲۸	مؤلف	۱۰	- ریز اشاره و اتصال	۲۸
۲۸	مقدمه	۱۱	- شست باز	۲۸
۲۸	چکیده	۱۲	- تریل	۲۸
۲۸	واژه‌ی کتول و تاریخ آن	۱۳	- نُت زینت	۲۸
۲۹	علی آباد کتول و موسیقی کتولی	۱۴	- گنْدَن	۲۹
۲۹	تعریف مقام	۱۷	- نمونه‌ای از آموزش سنتی (شماره‌ای)	۲۹
۳۰	دوتار کتولی	۱۸	- تئوری موسیقی	۳۰
۳۰	- نظام کوک	۱۹	- درباره‌ی خط موسیقی	۳۰
۳۰	- دستان‌ها	۲۰	- نُت	۳۰
۳۱	- فواصل دستان‌ها در دوتار کتولی	۲۰	- حامل	۳۱
۳۱	شیوه‌ی نشستن و دست گرفتن ساز	۲۳	- کبید	۳۱
۳۲	شیوه‌ی قرار گرفتن دست راست روی ساز	۲۳	- خال‌های تکمیلی	۳۲
۳۲	شیوه‌ی قرار گرفتن دست چپ روی ساز	۲۴	- شکل‌ها	۳۲
۳۳	نشانه‌ها	۲۵	- سکوت	۳۳
۳۳	تکنیک‌های دست چپ و راست	۲۶	- نقطه	۳۳
۳۴	- پنجه‌ی راست	۲۶	- دو نقطه	۳۴
۳۴	- پنجه‌ی چپ	۲۶	- خط اتحاد و خط اتصال	۳۴
۳۴	- پنجه‌ی راست تک	۲۶	- نقطه‌ی توقف	۳۴
۳۵	- چپ دوبر	۲۶	- میزان	۳۵
۳۵	- پنجه‌ی چپ با انگشت شست	۲۶	- میزان‌های ساده	۳۵
۳۵	- پنجه‌ی چپ خفیف (انگشت سبابه)	۲۶	- میزان‌های ترکیبی	۳۵
۳۶	- درآب راست	۲۷	- وزن	۳۶
۳۶	- درآب چپ	۲۷	- سنکوپ یا سخته	۳۶
۳۶	- پنجه‌ی ریز	۲۷	- زیر و بمی	۳۶
۳۶	- ریز اشاره یا تکیه	۲۷	- فاصله	۳۶
۳۷	- تک ریز اشاره یا تکیه‌ی تک	۲۷	- علائم تغییر دهنده	۳۷

۶۶	راست مقام (حسن خانی)	۳۸	تریوله
۶۷	راست مقام ته کندسی	۳۸	ضد ضرب
۶۸	مقام سرگریه	۳۸	گام
۶۹	کله کش کوتا	۳۹	گام کروماتیک
۷۰	کله کش وسط	۳۹	گام دیاتونیک بزرگ
۷۱	کله کش بلند	۳۹	نیم پرده
۷۲	بزرگان موسیقی کتول	۴۰	نیم پرده ی کروماتیک
۷۸	منابع	۴۰	ریتم
		۴۰	شناخت ریتم و اجرای آن
		۴۱	کشش‌ها (آتانین)
		۴۲	جدول آوا نویسی
		۴۴	تمرین پنجه با تنس های دوتایی
		۴۳	دستان شناسی
		۴۴	تمرین تکنیک‌های دست چپ و راست
		۴۸	تمرین ریتم با قسمت‌های چهارتایی
		۴۹	آهنگ پیاله
		۵۱	تمرین ریتم با قسمت‌های شش تایی
		۵۲	لاره لاره
		۵۳	یار نارنجی خانم
		۵۴	های چینیم
		۵۵	های سر طلا
		۵۶	یار گلکانی
		۵۷	های شا داماد
		۵۸	های نیام یارم
		۵۹	آهنگ یار خدیجه
		۶۱	تمرین ریتم با قسمت‌های هفت تایی
		۶۲	آهنگ اسماعیل خانی
		۶۴	هرایی کوتا
		۶۵	هرایی بلند

در باره‌ی پژوهشگر:

سید احمد حسینی از نوازندگان برجسته دوتار کتولی و از موسیقی‌دانانی است که از نوجوانی به این ساز عشق ورزیده و آموزگاری داشته است که پس از مدتی می‌توانستند از او بیاموزند و این تنها از طریق تمرین و ممارست زیاد نفس و نفس روشن و ضمیر پاک سرچشمه می‌گیرد. ورود به دنیای زیبای انسان‌های زلال، بدون شفافیت و یک‌رنگی دست نیافتنی است. زلالی صدای ساز طبیعی است که به زلالی روان و تن وابسته است. او برای رسیدن به این زلالی، خودآگاه یا نا خودآگاه به ورزش سخت روی آورده، تا بتواند روشنی تن و روان را دو چندان کند. موسیقی و ورزش او چنان باهم آمیخته است که جدا کردنش ناممکن است.

سال‌ها قبل با رفت و آمد پی‌درپی به منطقه‌ی کتول؛ با همکاری او، استادان و نوازندگان شایسته آن زمان، کتاب فرهنگ گفتاری در موسیقی ایران-گلستان (بخش علی‌آباد کتول) را برای تشویق و تشجیع ایشان به اتفاق امر به رشته‌ی تحریر در آورده‌ایم. تا باشد که شاهد تالیفات متعددی از ایشان باشیم.

نظام استاد شاگردی قرن‌های متمادی است که در فضای آموزش موسیقی ایران زمین حکم فرما بوده است و از این طریق شاگردان تمامی محفوظات استادان خود را می‌آموخته‌اند ولی چند دهه است که اهمیت نت نویسی موسیقی در فضای شهری ایران و دیگر کشورها به دست یافتگی است.

بدین منظور موسیقی‌دانان و استادان سعی می‌کنند تا شیوه‌ی نو غربی را که همان نت نویسی است بر نظام آموزشی استادشاگردی حاکم کنند. تاثیر و تأثرات آن در آینده مشخص می‌شود. هر چند که به نت در آوردن قطعات موسیقایی نواحی ایران می‌تواند امری درست باشد. اما هیچ‌گاه نمی‌توان جای نظام استادشاگردی را بگیرد. همان‌طور که ما در هندوستان می‌بینیم هزاره‌هاست که نظام استادشاگردی در این کشور حاکم است و سیستم نت نویسی غربی نیز جایگاه خاص خود را دارد که نباید این دو موضوع را با هم تداخل داد. می‌توان نتیجه گرفت که سید احمد حسینی خود در چهارچوب نظام استادشاگردی آموخته است و از شاگردی به استادی رسیده است و هیچ نیازی به نت نداشته است و اولین بار است که او با دغدغه‌های خود، نظام آموزش غربی را مهم‌تر می‌داند که این خود جای بحث دارد. هر چند که به طور طبیعی در دنیای نو هر دو نظام آموزش غربی و استادشاگردی باید وجود داشته باشد تا هر گروه از شاگردان و هنرجویان با هر یک از این نظام‌ها بر سرعت یادگیری خود بیفزایند. امید است که روح و تن پرتوان او کتاب‌ها و شاگردان فراوانی را به یادگار بگذارد.

دکتر کیوان پهلوان

خرداد ماه ۱۳۹۵

دوران کودکی را با زمزمه‌های پدر بزرگ مادری، پدر و برادرم^۱ که در مذاحی، تعزیه خوانی و آوازهای کتولی، بلندآوازه بودند، گذراندم. حضور درشادمانه‌ها و شب نشینی‌های خانوادگی که گهگاه با پنجه‌های برادر همراه می‌شد، نوازش‌های روح انگیز و فرح‌بخش را به همراه داشت. باین حال، تلاش‌های جدی از آن هنگام آغاز شد که دو تن از نزدیکان (سید علی و سید مجتبی^۲) با الگو برداری از ساختمان دوتار زنده‌یاد «استاد حاج حسن خان معززی» به ساخت دوتار و با راهنمایی‌های استاد جواد معززی به بستن پرده بر روی آن مبادرت ورزیدند. این در شرایطی بود که استاد حاج حسن خان معززی به دلیل کهولت سن، ناتوان از آموزش بود و استاد بی‌بدیل، اسماعیل خان معززی و فرزند برومندشان، جواد، که از برجسته‌ترین نوازندگان دوتار کتولی بودند، در کرج اقامت داشتند. از این‌رو، دوتار کتولی را با راهنمایی برادرم و گوش دادن به نوارهای استاد اسماعیل خان معززی که به همت شهید دکتر محمدرضا معززی تهیه شده بود= در آن موقع استاد جواد معززی به منطقه سفر می‌کردند. این عذاب هم در کنار نزدیکانم از وجود ایشان بهره می‌بردم و دوتار را از آن جناب فراگرفتم. این فرآیند تا سال ۱۳۴۵ ادامه یافت. تا آن که در آن سال به دیدار زنده‌یاد استاد اسماعیل خان معززی رفتم. از این تاریخ بود که رابطه ارتباطی با آن استادان فرزانه برایم فراهم شد و هر از چندگاهی با باریابی به حضورشان، مراتب و درجات تازه‌ای، می‌پیمودم. تحمل رنج‌های چند دهه‌ی گذشته و تلاش‌های انجام شده در سطح منطقه، به باروری آثاری انجامید که آن‌ها در حال حاضر در زمره‌ی استادان برجسته و فرهیخته‌ای هستند که در عرصه‌ی موسیقی کتول فعالیت جدی دارند.

باری سپاسگزاری خود را از همه‌ی استادانم که به ترتیب ابوی زنده‌یاد من نزد ایشان شاگردی کردم و اینجانب را مورد لطف خود قرار داده‌اند، اعلام می‌دارم (سید علیرضا حسینی، سید مجتبی حسینی، جواد معززی، مرحوم استاد اسماعیل خان معززی، مرحوم استاد علی اصغر اصلانی کتولی «نیر کتول» و ...) برای در گذشتگان شادی روح و برای بازماندگان طول عمر با عزت از خداوند آرزو مندم.

^۱ سید علیرضا حسینی پیشکسوت موسیقی (ساز دوتار) اولین نوازنده و تأثیرگذارترین فرد بعد از خاندان معززی در ترویج و احیای موسیقی کتولی

^۲ سید مجتبی حسینی پیشکسوت موسیقی کتولی (ساز دوتار) و استاد ساز سازی در منطقه که در زنده نگه داشتن موسیقی کتولی نقش بسزایی داشته و دارد. وی از بهترین سازندگان سازهای دوتار، سه‌تار، تار و کامانچه در ایران است.

مقدمه

دو دهه مطالعات و حضور در کلاس‌های تئوری موسیقی در نزد استادان فن به خصوص آشنایی با سازهای تار و سه‌تار با دو هدف عمده انجام شد. -یادگیری سازی ملی و آشنایی با تکنیک‌های آن‌ها. -آشنایی و یادگیری نت موسیقی به طوری که بتوان موسیقی فولکلور کتولی را به نگارش علمی در آورد. از یک سو و پژوهش و تحقیق بر روی نغمات موسیقی کتولی از سوی دیگر، علاوه بر شناخت نسبتاً کامل و دستیابی به باور وجود توانایی در نگارش موسیقی کتولی با شیوه‌ی نت نویسی، تلاش شده تا در این گفتار، کلیه‌ی تکنیک‌های دست چپ و راست دوتار نوازی کتول و نیز تمامی ظرافت‌های آن به رشته‌ی تحریر در آورده شود و از آموزش، به صورت سنتی ((شماره‌ای)) که از قدیم مرسوم بوده و اینجانب آن را کامل‌تر نموده‌ام^۱ به آموزش علمی تبدیل گردد. تا هنرمندان بتوانند با اندک تأمل، حوصله و ممارست و آموزش، دوره‌های ابتدایی و متوسطه، مهارت‌های تکنیکی آن را نزد استادان فراگیرند. هم چنین به دلیل تفاوت‌های موجود میان دوتار نوازی کتولی با دوتار نوازی اقوام دیگر ایران (مارندرائی، خراسانی، ترکمنی، کردی و ...) کوشش گردیده از همه‌ی نشانه‌ها و علائم رایج در سازهای هم‌خانواده‌ی دوتار ...^۲ استفاده شود. تاجایی که می‌توان با تار، سه‌تار، تنبور و دیگر سازها، با اندکی تغییر در دستان‌ها، آهنگ‌های مورد نظر را به اجرا درآورد. گفتنی است بخش بیشتر موسیقی کتولی مبتنی بر بداهه نوازی، بداهه پردازی و تکرار نغمه‌هایی است که با احساس نوازنده، ارتباط مستقیم دارد، و در زمان‌ها و مکان‌های متفاوت این احساس تغییر می‌کند. کتاب پیش رو نوازنده را محدود به نوشته‌های مورد نظر ننموده و پس از یادگیری صحیح موسیقی نزد استاد، این امکان را به او خواهد داد که بر اساس آموخته‌ها و احساس شخصی، جا و مکان آهنگ را متناسب وضع و احساس خود اجرا نماید.

در پایان از آقایان: عباس فرهادی، سید مجتبی میرجندبیل، سید الله عمرانی از بابت ویرایش متن و همراهی آقایان محمد ابراهیم نظری، علی حافظی، دکتر کیوان پهلوان و نیز همکاران عزیزانی که مرا در پیش برد کتاب یاری نموده‌اند از صمیم قلب سپاس‌گذاری می‌نمایم. و برای تمامی آن بزرگواران، روزگاران با برکتی را آرزو مندم.

چکیده:

فرهنگ عامه (فلکلور) انباشته‌ای از سنت، آداب و رسوم، داستان‌ها و ترانه‌ها، ضرب المثل‌های اقوام مختلف است که در طول تاریخ، از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد. انتقال شفاهی و حفظ اشکال ابتدایی از ویژگی‌های فرهنگ عامه محسوب می‌شوند. موسیقی عامیانه (موسیقی فلکلور) ترانه‌ها و آوازهایی هستند که در میان مردم متداول بوده و از به کارگیری طبیعی ناخودآگاه و نیز توانایی‌های ذاتی و شهودی افراد پدید می‌آید. سازندگان آن‌ها عمدتاً ناشناخته بوده و به صورت سینه به سینه انتقال پیدا کرده و بدون همراهی اجرا و به صورت‌های آوازی و سازی در نواحی مختلف ایران یافت می‌شود.

موسیقی کتولی نیز شفاهی و سینه به سینه انتقال یافته و با گذر زمان، علی‌رغم گسترش شهرها و زندگی شهرنشینی و تغییر ذائقه‌ی حسی و احساسی مردم، شکلی نو یافته، لیکن ساختار اصلی خود را همچنان نگاه داشته است.

در این کتاب مقام، ی موسیقی کتولی برای اولین بار به صورت علمی بررسی شده و با خط بین المللی موسیقی (نت) به رشته‌ی تحریر در آمده است. امید است این دفتر موجب انتقال آسان‌تر موسیقی کتولی گردد.